

Az időszaki kiadványok kezelésének kézikönyve

Publications 77

Basic Serials Management Handbook

by Judit Szilvássy

Under the Auspices of the IFLA Section
on Serial Publications

Revised edition

K · G · Saur
München · New Providence · London · Paris 1996

Basic serials management handbook / by Judit Szilvássy. - Rev. ed. - München [etc.] : Saur, 1996. - XII, 172 p. - (IFLA publications, ISSN 0344-6891 ; 77.)
ISBN 3-598-21803-6

Az IFLA Időszaki Kiadványok Állandó Bizottsága évekként elzárta a szeméremét, hogy útmutatót állított össze az időszaki kiadványok kezeléséről a fejlődő országok könyvtárosai számára. Egy felmérés később azt bizonyította, hogy nem csupán praktikus útmutatóra van szükség, hanem az időszaki kiadványokkal kapcsolatos alapvető műre, melynek megírására Szilvássy Juditot kérték fel. A szerzőt, aki jelenleg az Európa Tanács budapesti Információs és Dokumentációs Központjának igazgatója, szakmai múltja – az ISDS Nemzetközi Központban, a nemzetközi szabványosítás területén, a központi katalógusok irányításában végzett munkája és ötéves délkelet-ázsiai UNESCO/UNDP könyvtárfejlesztői tevékenysége – predesztinálta a munka elvégzésére. (Szilvássy Judit hosszú időn keresztül vezető szerepet töltött be az Országos Széchényi Könyvtárban a periodikumokkal kapcsolatos valamennyi munkaterületen, így az itt szerzett gazdag ismeretanyagával,

könyvtári gyakorlati, szervezői és vezetői tapasztalataival is gazdagította műve tartalmát.)

A kézikönyv a maga műfajában kiemelkedő. A szerző talán négy-ötösörös terjedelmű könyvet is össze tudott volna állítani a témáról, legnagyobb erényét mégis abban látom, hogy 170 oldalba tudta tömöríteni a legfontosabb ismereteket. Aki alaposan tanulmányozza a kötetet, minden lényeges információhoz hozzájut, mégpedig jól áttekinthető szerkezetben, egymásra épített fejezetekben.

1. Az *első fejezet* az időszaki kiadványok történetével, jelentőségével, természetével, sajátosságaival, a dokumentumtípus meghatározásával, fajtáival, összetettségével, változásaival és azonosításával foglalkozik. A definíciók világosak és tömörek, a tudnivalókat példák illusztrálják. Izellőként bemutatok egy részletet az egyik alfejezetből.*

„1.2 AZ IDŐSZAKI KIADVÁNY MEGHATÁROZÁSA

Kezdjük egy idézettel Michael Gorman egyik cikkéből: »...Mi is az időszaki kiadvány?« Néhányunknak nyilvánvaló a válasz – »A könyvtártudomány legnagyobb problémája.« A probléma oka is nyilvánvaló – »Az időszaki kiadvány olyan természetű dolog, amelyik változásnak van kitéve«. Az alapvető kérdés, amelyet figyelembe kell venni, a változás mennyisége és mértéke...»

A *tényleges meghatározás a következő: „Időszaki kiadvány:*

Bármely hordozón [felületen]** meghatározatlan ideig, a befejezetlenség szándékával megjelenő, általában számozással vagy kronologikus megjelöléssel ellátott kiadvány.»

2. A *második fejezet* az időszaki kiadványok kezelését tárgyalja az állományépítéstől a bibliográfiai számbavételig és raktározásig. Minden szóba jövő munkafázis – a gyarapítás alapelvei, a gyűjtőkori megfontolások, a kiválasztás módszerei, forrásai, a beszerzési módok, a gyarapítási nyilvántartások, az érkeztetés, a reklamálás, a pénzügyi nyilvántartások, a leltározás, a katalógizálás, a tartalmi feltárás, a katalógusok fajtái és szerkesztési szabályai, az állomány-ellenőrzés és -apasztás – rövid leírását, jól követhető példákat, megoldási variációkat és a döntések meghozatalát segítő tanácsokat is kap az olvasó. A fejezet előtti bevezetés megállapítja, hogy „Mind a mai napig nincs általános megegyezés azon a téren, hogy az időszaki kiadványok kezelését a könyvtár szervezetében az egyes osztályokhoz rendeljék-e, pl. a

* Valamennyi idézet az ismertető fordítása.

** Az ismertető betoldása az eredeti szövegben szereplő „medium” helyettesítésére.

gyarapítási osztályhoz, a feldolgozó osztályhoz és az olvasószolgálatához, avagy egyetlen önálló szervezeti egység keretében oldják-e meg. Bár ez utóbbit indokoltabbnak tekintik, minthogy az időszaki kiadványokkal kapcsolatos munkafolyamatok funkciójukat tekintve összefüggnek egymással, mindkét út elfogadható, sőt a kétféle megoldás kombinációja is sikeres lehet."

3. A *harmadik fejezet* az állomány elhelyezésével, őrzésével és védelmével foglalkozik. Az elsőként felmerülő kérdés a fejezet élén: szabadpolcos vagy zárt raktári elhelyezés? A döntéshez a következő javaslattal szolgál: „Először is a könyvtár típusát, méretét és feladatait mérlegelve kell határozni, hogy a tárolandó könyveket és időszaki kiadványokat együtt helyezik-e el a polcokon, vagy egymástól elkülönítve. Ha a gyűjtemény nem túl kicsi, az utóbbi javasolt, még akkor is, ha nincs e célra elkülönített helyiség: elegendő lesz a teret elkülöníteni.

Két jól ismert (és gyakran vitatott) módja van a kiadványok raktározásának:

1. számrendes,
2. szakcsoportos.

Számrendes elrendezést általában a zárt raktárakban alkalmaznak, míg szakcsoportost a szabadpolcos megoldásnál a közvetlen hozzáférés érdekében.

Bármely módszert választják is, a kiadványokat jelzettel látják el, melynek segítségével az előre meghatározott rendet fenn lehet tartani, és a kiadványt meg lehet találni.

A jelzet szerkezete az elhelyezés rendszerétől függ. A jelzetet fel kell tüntetni a dokumentumon és a vele kapcsolatos nyilvántartásokon (Ieltár, Kardex, katalógusok stb.)."

A fejezet hasonló tömörséggel és praktikus tanácsokkal, példákkal illusztrálva tárgyalja a jelzeteles módszereit, a polcok ellenőrzését, az anyag mozgatását. Foglalkozik a mikroformák (mikrofilm és mikrofilmlap) szerepével és kezelésével, külön említi a COM (computer output microform) formátum előnyeit.

Az állomány őrzése és védelme alfejezet tartalmazza még a kiadványok helyes kezeléséről, a tárolási feltételekről, a biztonsági kérdésekről, a kötetésről, az állományvédelmi mikrofilmezésről és a területhez kapcsolódó nemzetközi programokról szóló tudnivalókat.

4. A *negyedik fejezet* a szolgáltatásoknak szentelte a szerző. Első az olvasószolgálat, amely ellátja a beiratkozást, az olvasótermi kiszolgálást, a tájékoztatást és kölcsönzést, a másolatkészítést és a fordítószolgálatot. (Természetesen a könyvtár nagyságától függően ezek megfelelő kombinációt.) Másodlagos szolgáltatást nyújt a könyvtár a különböző indexelő, tájékoztató kiadványok, illetve szolgáltatások (adatbázisok, CD-ROM-ok, tartá-

lomjegyzék-szolgáltatók) segítségével. Tárgyalja a könyvtárközi kölcsönzést és a központi katalógusokat.

5. Az *ötödik fejezet* nemzetközi szempontok alapján tárgyalja az időszaki kiadványok kezelését. Hangsúlyozza a szabványok jelentőségét, a nemzetközi szabványosítási szervezet (ISO = International Organization for Standardization) szerepét. Ezt követi a többi nemzetközi szervezet és testület bemutatása, programjaik és szolgáltatásaik számbavétele: az UNESCO-é, az IFLA-é, a FID-é az ISDS-é (1993-tól új nevén ISSN hálózaté).

6. Az utolsó, a *hatodik fejezet* az időszaki kiadványokkal kapcsolatos fejlesztéseket, várható jelenségeket és tendenciákat mutatja be „Kitekintés a jövőre” címen. Külön figyelmet kellett fordítania a szerzőnek harmadik évezred küszöbén a fejlődő országok lehetőségeire, az automatizálás szintjeire, az OSIRIS (Online Serials Information Registration and Inquiry System) szoftver használatára, a CD-ROM-okra. Ebben a fejezetben foglalkozik az oktatással és képzéssel is, ezek egymásra épülő rendszerével, lehetőségeivel és eszközeivel. Kitér a regionális oktatási programokra és a nemzetközi lehetőségekre. A könyv befejező mondata egy *Kay Raserokától* (Botswana) vett idézetet tartalmaz: „A fejlődő országoknak a fejlettekhez hasonlóan »szükségük van elkötelezett és innovatív információs szakemberekre, akik összegyűjtik, összeállítják és kezelik az információt, adatbázisokat hoznak létre, átcsomagolják és szétsugározzák az információt mindazoknak, akiknek szükségük van rá...«”.

A kötet *hét függeléke* minden időszaki kiadványokkal foglalkozó (és nem csak időszaki kiadványokkal foglalkozó) könyvtáros számára nélkülözhetetlen adatokkal szolgál. 1. Kardexlapminták gyűjteménye. 2. Betűrendezési (besorolási) szabályok. 3. Az időszaki kiadványokkal foglalkozó, illetve a szakterülethez kapcsolódó szabványok és szabványtervezetek jegyzéke. 4. Az öt földrész UNESCO-irodáinak területi jegyzéke. 5. UNESCO-kuponokat elosztó testületek a világ minden részén (pontos címmel). 6. Az UNESCO PGI (General Information Programme = Programme Général d'Information) dokumentumainak forrásközpontjai (szintén pontos címmel). 7. Az IFLA regionális hivatalainak és az állandó bizottságok elnökeinek jegyzéke.

A függelékek után a *rövidítések és betűszavak* jegyzéke és azok feloldása következik, majd a *használt fogalmak* meghatározásai. Ezt követi a *számítógépes alkalmazások és technika területén használt, főként a 6. fejezetben előforduló szavak és kifejezések* magyarázatos jegyzéke.

Végül az egyes fejezetekben „ajánlott irodalom” jelzéssel ellátott részekre vonatkozó *összefoglaló irodalomjegyzék* zárja a kötetet a fejezetek számozási rendjében.

A kézikönyv szerkezete logikus és könnyen áttekinthető. A tipográfia és a hivatkozások rendszere is a felhasználót szolgálja. A fejezeteken vagy alfejezeteken belül dőlt betűvel szedettek azok a részek, amelyek az egyes eljárásokat vagy módszereket azok gyakorlati sorrendjében, lépésenként írják le. Mindenütt találunk hivatkozást a tárgyal területtel kapcsolatos nemzetközi szabványokra és IFLA-ajánlásokra. A fejezeteken belüli hivatkozások elvezetnek az egymással összefüggő területekhez. Minden fejezetet hivatkozások zárnak le, mégpedig úgy, hogy számozásuk alapján könnyen visszatálunk a fejezeteken belüli pontokhoz.

Szilvássy Judit munkája a világ valamennyi angolul tudó könyvtárosa számára alapvető és nélkülözhetetlen kézikönyv. Kívánom, hogy minél több nyelven jelenjen meg, hogy az angolul nem tudók is birtokba vehessék.*

Berke Barnabásné
Országos Széchényi Könyvtár

* A szerzőtől értesültem arról, hogy a spanyol nyelvű kiadás már megjelent, az orosz és a francia előkészületben van. Remélem, magyar kiadására is sor kerül. – Az ismertető megjegyzése.

A német tudományos könyvtárak beszerzési keretének alakulása 1997-ben

1. Háttér adatok a szakirodalmi termésről 1.1 A nyomtatott dokumentumok árainak emelkedése

A monográfiák átlagos ára Angliában 1985–1990 között 53,2%-kal emelkedett, 1991–1996 között 17,0%-kal; a megfelelő amerikai adatok 28,4% és 7,2%. A német kiadványok ára 1994–1996-ban 12,6%-kal, illetve más számítás szerint 13,8%-kal nőtt.

A folyóiratok átlagosan 7,7%-kal drágultak 1997-ben 27 cím alapján a fejlett országok termékét tekintve. Az orvosi, természet- és műszaki tudományos címek ára gyorsabban, a társadalom- és szellemtudományosaké lassabban. Az 1993–1997-es periódus alatt az angol folyóiratok előfizetése 54,2%-kal, az amerikaiaké 53,9%-kal, a németeké 36,7%-kal került többre.

A változatlanul erősen használt magfolyóiratok drágulása meghaladta az átlagot: öt év alatt megduplázódtak az előfizetési költségek, sőt 40%-uknál másfélszeresére nőttek. A monopolhelyzetben lévő kiadók képesek hasznukat maximálni, s az elektronikus teljes szövegű változatok kiadásához szükséges beruházásaikkal továbbterhelik a vásárlókra.

A szellemtudományi folyóiratok a címeknek 27%-át teszik ki, de a szükséges többletkiadásoknak csak 8%-át viszik el, míg a természettudományos folyóiratok esetében e két jellemző arány 11% és 31%.

1.2 Az irodalmi termés növekedése

Változatlanul tovább nő a kiadványok száma. 1992 és 1996 között Angliában és Amerikában átlagosan 5,4, illetve 5,5%-kal több könyv jelent meg, mint az ezt megelőző öt évben. A speciális

gyűjtési területeket gondozó német könyvtárak beszerzési adatai is ezt igazolják: 1992–1996-ban évente 110 538 külföldi monográfiát szereztek be szemben az előző öt év átlagos évi beszerzésével (100 800); a folyóiratok terén a megfelelő időszakban évi 49 118, illetve 42 712 címet fizettek elő (9,7%-os, illetve 15%-os növekedés). Megjegyzendő, hogy a könyvkereskedelmen kívüli irodalomtermés növekedése gyorsabb, mint a hivatásos kiadóké.

1.3 Elektronikus kiadványok

E téren még mindig az offline termékek dominálnak. A CD-ROM-piac exponenciálisan növekszik: évente közel megduplázódik. Az igazi kihívást azonban a tudományos könyvtárak számára a hálózati publikációk jelentik. Itt az elektronikus folyóiratok állnak az előtérben, főleg a nyomtatott folyóiratok párhuzamos változatai; egyelőre teljesen alárendelt szerepet játszanak a kizárólag elektronikus folyóiratok. Az orvosi, természet- és műszaki tudományos folyóiratok – becslések szerint – 90%-a a következő években elektronikus változatban is megjelenik a piacon. Ez azt jelenti, hogy a nyomtatott verzió ára szinte inflációs mértékben fog emelkedni. Az olyan, monopolhelyzetben lévő kiadók, mint pl. az Elsevier-birodalom árpolitikája oda vezethet, hogy a tudományos könyvtárakban hosszán elhúzódhat a szorítón szükséges elektronikus változatok megjelenése a kínálatban.

Számítani kell arra is, hogy a jövőben megszorodik a kizárólag elektronikus formában hozzáférhető, főként az igen specializált primer kiadványok száma, ami árcsökkenést eredményezhet. Hasonló hatás várható attól a körülménytől, hogy